

8. Myc'ko I. Z. Ostroz'ka slov'jano-greko-latyns'ka akademija. – K., 1990.

9. Ostroz'ka Akademija (encyklopedychnе vydannja) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://heritage.oa.edu.ua/assets/files/atamanenko_surazkyi1997.pdf

Mitrophorist Archpriest Garat I., teacher of LFAA, postgraduate student of the National academy of sciences «Ostroh academy» (Ukraine, Ostroh), harat0172@gmail.com

Ishast tradition in the heritage of Vasil Surazi

The article deals with the problem of the hesychastic tradition, especially its distribution in the territory of Ukraine. It was discovered that Vasil Surazky in his «Bookkeepers» relied on neoplatonic, in particular hesychast, traditions that existed in the Orthodox Church. It is substantiated that the tradition of hesychasm was reflected in the said work.

Keywords: hesychast tradition, Vasily Surazky's «Bookkeeper», Neoplatonism, religious-philosophical.

* * *

УДК 168.3

Павловська О. В.,
кандидат філософських наук, доцент, доцент
кафедри філософії факультету філософської освіти
і науки, Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
olenapavlovska81@gmail.com

ІДЕЯ БОГА ТА ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «БОГ»: ЛОГІКО-ФІЛОСОФСЬКІ ПОШУКИ

Мета даної статті – показати тенденції логіко-філософських пошуків у питанні визначення поняття Бога, спираючись на тезу про конструктивну роль ідеї Бога та спроб теоретичного осмислення його сутності. Множину спроб визначити поняття Бог, ми зводимо до двох основних напрямів: філософські та релігійні концепції. Обидва напрями багато в чому доповнюють один одного, розкриваючи різні аспекти у характеристиці цього поняття, однак суттєвою різницею двох напрямів виступає допустимість прийняття у релігійних концепціях положень, що ґрунтуються виключно на релігійній вірі. У статті робиться акцент на аналізі теоретичних спроб осмислення поняття Бога, які намагаються орієнтуватися на наукову методологію. Поняття Бога, що ніколи не залишалось поза увагою у ході історичного розвитку філософії, стає унікальним предметом особливого аналізу у межах сучасної логіки, яка в ХХ ст. зробила значний крок вперед у розвитку своїх методів. Особлива увага звернена на логіко-філософські конструкції поняття Бога, запропоновані В. О. Бочаровим та Дж. Х. Собелем та значимість таких моделей у перспективі розвитку логічної методології.

Ключові слова: поняття «Бог», ідея Бога, філософська теологія, сучасна логіка, логіко-філософський аналіз.

Питання про сутність та існування Бога завжди було одним з найпроблематичніших питань, що неодноразово виступало предметом дискусій та суперечок різного характеру. Майже у кожній релігії, у кожного народу існує уявлення про Бога або богів. Але такі уявлення є дуже різноманітними і в багатьох рисах можуть відрізнятися одне від одного, що завжди спонукало філософів до намагання осмислити сутнісні характеристики Бога та актуалізувало питання, пов'язані з проблемою визначення поняття Бога, гносеологічним і культурологічним значенням ідеї Бога. Саме тому, відомий католицький філософ Е. Жильсон у своєму нарисі «Бог і філософія» визначив питання про Бога як головну метафізичну проблему [3, с. 586]. Це питання є одним з найважливіших та головних у межах богословських пошуків. Тому сьогодні маємо величезну кількість богословських праць, присвячених темі Бога. Однак, робіт, які б орієнтувалися на наукову методологію, досить невелика кількість. Серед них згадаймо про фундаментальну працю Д. В. Пивоварова «Онтологія релігії», Е. К. Дулумана «Ідея Бога»,

К. Армстронга «Історія Бога». Варто зазначити, що останнім часом у західній філософській літературі ця тема набуває все більшої зацікавленості. Дж. Х. Собел у своїй роботі «Логіка і теїзм: аргументи за та проти існування Бога» приділяє значну увагу визначенню поняття Бога, застосовуючи логічні методи аналізу. Мета даної статті – показати тенденції логіко-філософських пошуків у питанні визначення поняття Бога, спираючись на тезу про конструктивну роль ідеї Бога та спроб теоретичного осмислення його сутності.

Релігія розглядає існування Бога як самоочевидний факт, що не потребує жодних доведень. Головним свідченням цього факту, який приймається на віру є свідчення Бога про самого себе: «Я є суціль» [1, Вихід 2.14]. Спроби філософського осмислення поняття Бог нерідко приводять до висновку про те, що самоочевидність того, що мається на увазі, коли мова йде про Бога – лише видимість. Тому один з відомих православних богословів В. М. Лоський стверджував, що «Бог – це не предмет науки, і богослов'я радикальним чином відрізняється від філософського мислення» [5, с. 200]. Така точка зору постає абсолютно правомірною, коли мова йде про Бога як поняття для позначення специфічної реальності. Коли ж до осмислення поняття Бога залучається філософія та наука, йдеться перш за все про ідею Бога та роль, яку вона відіграє у розвитку культури людства.

Філософія наголошує на важливості, а часто й необхідності поняття Бога та висловлювань про його сутність. В першу чергу це обґрунтовується величезним загальнокультурним значенням ідеї Бога. У цьому відношенні найважливішу роль відіграє вивільнення ідеї Бога від ідеї тілесності, що було здійснено в межах монотеїстичних релігій. Такий крок, є настільки величезним досягненням за своїм значенням, що його нерідко порівнюють із введенням в арифметику числа 0, а в теорію множин – пустої множини.

Позаяк, для філософії будь-які змістовні висловлювання як про сутність, так і про існування Бога залишаються досить проблематичними. Тому маємо величезну кількість богословських праць, що присвячені аналізу сутності та існування Бога, натомість бракує суто філософських робіт, які спиратися на наукову методологію. Тож множину спроб визначити поняття «Бог», можемо звести до двох основних напрямів: філософські концепції визначення поняття «Бог» та релігійні концепції. Обидва напрями багато в чому доповнюють один одного, розкриваючи різні аспекти у характеристиці поняття «Бог». Суттєвою різницею цих двох напрямів виступає можливість прийняття в релігійній концепціях окрім положень, доведених засобами раціонального пізнання також положень, що ґрунтуються на релігійній вірі. Релігійні концепції пропонують таку характеристику поняття «Бог», яке більшою мірою ґрунтується на Святomu Писанні та Священному Переданні. Визначення поняття «Бог» в межах даних концепцій можуть бути такими, що не відповідають законам та правилам логіки, мають вигляд метафор або образних порівнянь: «А Господь Бог є істина; Він є Бог живий і Цар вічний» [1, Іер. 10.10.]. У філософських концепціях Бог визначається як найдосконаліше буття, сутність, яка не може бути перевершена, безумовне і завершене в собі буття.

До таких визначень можна віднести визначення А. Кентерберійського – «те, більше чого неможливо помислити», та визначення Р. Декарта – «найдоконаліше буття», «нескінченна вища субстанція». Філософське осмислення поняття Бога передусім розкриває метафізичний його зміст. Філософія з необхідністю приходить до цього поняття, осмислюючи природу людини та усього існуючого. Філософія не починає з Бога, її найпершим завданням є пізнання людини і світу, з'ясування підстав і умов їх існування. Філософія вводить поняття «Бог» задля розв'язання власних проблем. Філософське поняття «Бог» виникає як продукт логічної послідовності власне філософських міркувань, як необхідний елемент філософського осмислення status qua rerum і світу. Зауважимо, що у філософії замість терміна «Бог» часто використовується термін «Абсолют», що підкреслює суто філософське походження цього поняття. Поняття Абсолюту займає в філософії таке ж провідне місце й виконує таку ж визначальну роль як і поняття Бога в релігії. Абсолют у системі філософських міркувань постає передусім як основа впорядкованості світу та тих логічних зв'язків і відношень, які людина встановлює між речами. Серед філософських концепцій визначення Бога можна виокремити два основних підходи. Перший підхід вбачає сутність Бога в тому, що він є першопричиною всесвіту (causa prima). Другий – визначає Бога як трансцендентальну ціль людських устремлінь.

Настільки різнобарвні концепції не можуть бути узгоджені один з одним. Тому єдиної загальноприйнятої теорії щодо визначення сутності та існування Бога не існує. Що ж відіграє вирішальне значення у марності спроб побудувати таку несуперечливу теорію? Звичайно можна було б погодитись із думкою, згідно якої будь-які спроби сформулювати дефініцію Бога є «актами спотворення божественної нескінченності». Але якщо враховувати розрізнення між безумовною істиною та істиною, що є предметом пізнання людини (кінечною істиною), то можна стверджувати, що самообмеження людського духу через усвідомлення розрізнення цих двох істин все ж таки дозволяє людині філософськи мислити про Бога, ставити питання про його сутність, існування та пропонувати відповіді на них.

Проблема визначення поняття Бога у межах релігійних концепцій оформлюється в епоху Середньовіччя. У сучасній теології поняття «Бог» визначається через характеристику його природних та моральних атрибутів. Формування ж філософського поняття Бога бере початок ще в часи Античності. У своїй праці «Сократ, бог та благочестя» МакГреор аналізує специфіку концепції Бога Сократа у порівнянні із загальноприйнятою у тогочасній Греції. Автор розкриває сутність вчення Сократа про добродійності як знання та – про зло як дії, що засновані на хибному уявленні та незнанні, а також детально аналізує структуру аргументації філософа. МакГрегор робить висновок, що провідною місією Сократа, яка на нього покладена Богом, є виправлення хибних, хоча і розповсюджених серед афінян уявлень про Бога, а наслідування Бога у справі покращення душ людей – благочестям. Сократ був впевнений, що Бог направляє його через раціонально зрозумілі для людини образи, тому вважав дуже важливою справою – допомогти набутти адекватного уявлення про Бога [7, с. 256].

Роберт Дж. О'Коннер також вказує на те, що слово, яке Сократ використовує для праведності позначає «божественний шлях» чи спосіб поведінки Бога. Наголошує на тому, що філософ вважав людину здатною бути подібною богів, якщо буде наслідувати його дії [8].

Однією з провідних тем філософської спадщини Платона є вчення про буття, в якому одними з основних понять виступають поняття «ідеї» та поняття «Єдиного». Ідея у Платона є онтологічною причиною матеріально-тілесного світу. Вона існує реально, об'єктивно, субстанційно і самостійно. Світ надчуттєвих ідей Платон називає «буттям». Умовою цього «буття» як і «небуття» (матерії як принципу становлення) є «Єдине». «Єдине» виступає джерелом будь-якого існування, будь-якої множинності і без його єднаючої сили неможливе існування ані ідей, ані речі. Саме ідеї у філософії Платона постають у якості богів, від яких залежить існування чуттєвого світу. Але це боги не релігійні, а логічно сконструйовані, перекладені, за влучним виразом О.Ф. Лосева, на мову абстрактної всезагальності, тобто понять та категорій.

У своєму вченні про Розум–першодвигун Аристотель виводить суто філософське розуміння Бога. У Аристотеля матеріальною причинно-цільовою конструкцією будь-якої речі є ейдос, а увесь космос постає своєрідним грандіозним ейдосом, що є ейдосом усіх ейдосів, тобто ідеєю ідей. Такий ейдос Аристотель називає «Розумом», який виступає причинно-цільовою енергією існуючого, тобто першодвигуном. Отже, Космічний розум – це і є виведене Аристотелем філософське розуміння Бога. Адже Розум є першопричиною, вічною і незмінною, нерухомою, але тією, що рухає усе. Він містить самого себе, має вічне життя і вічну насолоду від власної діяльності.

Подібні уявлення розвивалися й в неоплатонізмі. У роботах Прокла «Першооснови теології» та Плотіна «Еннеади» розкривається поняття «Єдиного» як найвищої ступені буття. Воно, на думку неоплатоніків, є абсолютною одиничністю усього сущого, усього логосу з усіма його внутрішніми розчленуваннями, усієї душі з її рухами та усього космосу з його тілами та їх системами.

В епоху Середньовіччя, коли у розвитку філософії релігія стає основним ціннісним орієнтиром і регулятивним принципом, поняття Бога втілює у собі тісну взаємодію філософських та релігійних характеристик. Суто філософськи пошуки в осмисленні Бога багато в чому спираються на ідеї запропоновані в античності. Майже всі представники середньовічної філософії починаючи від епохи Раннього Середньовіччя і до пізньої схоластики особливу увагу в своїх філософських пошуках приділяли характеристиці поняття «Бога». В епоху Пізнього Середньовіччя з'являється одне з найвідоміших філософських визначень поняття «Бога», яке належить архієпископу А. Кентерберійському: Бог – це те, більше чого неможливо помислити.

В епоху Нового Часу ідеї, висунуті філософами та теологами Античності та Середньовічної філософії продовжують розвиватися в роботах таких видатних представників цієї доби як Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Ляйбніц, І. Кант, Г. Ф. Гегель та ін.

У межах сучасної філософії поняття філософського Бога набуває нових визначень. Відомий австрійський філософ та теолог Е. Корет свою роботу «Основи метафізики» завершує філософським вченням про

Бога. Визначення поняття Бога автор розкриває через аналіз трьох основних тем: буття Бога, сутність Бога та взаємовідношення людини та Бога. Питання про буття Бога визначається як питання, до якого з необхідністю приводить питання про буття як таке. Поняття «Бог» в цьому відношенні визначається як найвища основа буття. Таке визначення конкретизується до трьох послідовних характеристик, які визначаються як нетрадиційні докази буття Бога: Бог як необхідність буття; Бог як про-основа буття; Бог як предмет цілеустремління духу. Відповідно сутності Бога є нескінченний дух та абсолютне особистісне буття. Основними атрибутами Бога є простота, незмінність, позачасовість та позапросторовість.

Поняття Бога, що ніколи не залишалось поза увагою у ході історичного розвитку філософії, стає унікальним предметом особливого аналізу у межах сучасної логіки, яка в ХХ ст. зробила значний крок вперед у розвитку своїх методів [4, с. 125–139].

Конструюючи різні логіко-філософські моделі Бога у своїй роботі «Божественні атрибути», В. О. Бочаров виходить з розуміння філософської теології («наукової теології») як поняття, що є тотожним поняттю «науковому атеїзму». У межах цієї теорії автор проводить логіко-філософський аналіз поняття Бога, як поняття, що має важливе загальнокультурне та загальнонаукове значення. Визначення поняття Бога В. О. Бочаров пов'язує з проблемою обґрунтування існування необхідної сутності, яку визначає як: «...такий об'єкт, існування якого є необхідним. Цей об'єкт не тільки не може мислитись неіснуючим, але й справді не може не існувати» [2, с. 9].

Автор конструює три логічні моделі Бога: кантівську модель Бога, неоплатонічну модель Бога та християнську модель Бога та аналізує атрибути, які відповідають цим моделям. В. О. Бочаров доводить, що більшість з божественних атрибутів суперечать один одному. Зокрема це такі важливі божественні атрибути як всемогутність, всезнання та всеблагість. Ідея всеблагості суперечать абсолютній свободі в діях Бога, адже ця свобода з необхідністю повинна бути напередвизначена його всеблагістю. Всі дії Бога напередвизначені його всеблагістю, отже, всі дії Бога напередвизначені. Він не може змінювати минуле, порушувати закони логіки, не має повної влади над майбутнім. Ця суперечність спровокувала появу відомого софізму: «Чи може Бог (в майбутньому) створити камінь, який не зможе підняти?». Таким чином, атрибут всеблагості суперечить атрибуту всемогутності Бога.

Концепція божественного всезнання також пов'язана з концепцією напередвизначення. Божественне всезнання ґрунтується на тому, що всі майбутні події вже задані, адже про все, що буде Бог вже знає. Але «... якщо Бог бачить все майбутнє, тобто бачить всі можливі шляхи розвитку світу, бачить той реальний шлях його розвитку, який був визначений до здійснення Його задумом, то Він вже нічого змінити в цьому задумі не може, тобто усієї Його могутності недостатньо, щоб щось змінити в цьому світі, і Він з цього моменту вже не має властивості всемогутності...» [2, с. 170]. Отже, якщо Бог – всезнаюча істота, то він не може бути всемогутнім. Звідси божественні атрибути всезнання та всемогутності також є несумісними.

Таким чином, автор доводить, що основні атрибути, які визначають смислове значення поняття Бога, суперечать один одному, а отже є несумісними поняттями. Тому, Бог, як об'єкт, якому приписуються дані предикати існувати реально не може. Натомість несуперечливими концепціями автор визнає концепції язичницького Бога, позицію неоплатонізму та доктрину деїзму. Спосіб примирення атрибутів для визначення поняття Бога, який пропонує В. О. Бочаров знаходиться в межах філософської теології як наукового атеїзму, де Бог визначається як певна конструкція розуму, яка існує лише в свідомості людини. «Бог, згідно наукового атеїзму, є не більше ніж фікція, що породжена нашим розумом, а тому ця фікція не може мати ані властивості всемогутності, ані властивості всезнання» [2, с. 172].

Канадсько-американський філософ та логік Дж. Х. Собел у першій частині своєї книги «Логіка та теїзм: аргументи за та проти існування Бога» формулює власну семантичну теорію щодо визначення поняття Бога. Таке визначення, на думку автора, повинно бути максимально наближеним до розумінні Вищої сутності в релігії, яке обмежується принципами, визначеними релігійними догматами та водночас має бути вільним від будь-яких логічних суперечностей.

Дж. Х. Собел обґрунтовує точку зору, у межах якої поняття Бога розглядається як власне ім'я. На відміну від позиції, яка панує в сучасній лінгвістиці, де поняття Бога визначається як певний титул, на зразок титулу «президент». А також точки зору, запропонованої Т. Аквінським, який поняття Бога розглядає як загальне ім'я, яке виражає божественну природу об'єкту, що позначається цим ім'ям. Основною функцією будь-якого власного імені є вказівка на предмет. Таке ім'я лише іменує та вказує, але не нічого описує і не виражає. Але в межах семантичної теорії Дж. Х. Собела поняття Бога розглядається як виключення з даного правила. Автор стверджує, що в сучасному релігійному дискурсі поняття Бога функціонує як власне ім'я, предметне значення, якого визначається наміром віруючих назвати та описати найвище буття. Наслідуючи погляди В. Хаскера, який говорив: ««Бог» – хоча й власне ім'я, виражає наше поняття Бога» [6, р. 170], Дж. Х. Собел стверджує: «Поняття Бога виражає наше поняття єдиного істинного Бога і визначається як об'єкт релігійного відношення, поведінки і поклоніння» [9, р. 8]. Таке визначення відповідає філософським концепціям Бога як найдосконалішого буття та теологічним концепціям Бога, як буття, якому властиві атрибути: всемогутність; всезнання; той, що викликає благоговіння та шанування; відповідальність за все, що існує; відповідальність за дії створених істот.

Логіко-філософські конструкції запропоновані В. О. Бочаровим та Дж. Х. Собелем розкривають сучасні наростаючі тенденції у спробах визначення поняття Бога із залучення логічної методології. Ці тенденції визначені не стільки результативністю такого аналізу для побудови несуперечливого поняття Бога, скільки тим значенням, яке вони несуть у завданні розбудови логічних методів.

Список використаних джерел

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового заповіту. – К.: Видання місійного товариства «Нове життя, кемпус крусейд фор крайст», 1992. – 1383 с.
2. Бочаров В. А. Божественные атрибути / В. А. Бочаров, Т. И. Юраскина. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 176 с.

3. Жильсон Э. Бог и философия // Жильсон Э. Избранное: Христианская философия. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 704 с.

4. Коханенко О. В. Логика та теологія: проблема взаємозв'язку: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.06 / Коханенко Олена Валентинівна; М–во освіти і науки, молоді та спорту України, КНУ імені Тараса Шевченка; наук. кер. Хоменко І. В. – Київ, 2009. – 210 с.

5. Лосский В. Н. Очерк мистического богословия Восточной Церкви. Догматическое богословие / Лосский В. Н. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева лавра, 1991. – 448 с.

6. Hasker W. Hard Facts and Theological Fatalism // God, Foreknowledge, and Freedom, edited by J. M. Fischer. – Stanford: Stanford University Press, 1989. – 351 p.

7. MacGregor L. Socrates, God, and piety // <http://humanities.byu.edu>

8. O'Connell R. J. God, Gods and Moral Cosmos in Socrates' Apology // Intern, philos. quart. – Bronx, 1985. – Vol.25, N1. – P.31–50.

9. Sobel J. H. Logic and Theism: Arguments For and Against Beliefs in God. – United Kingdom: Cambridge University Press, 2004. – 652 p.

References

1. Biblija abo Knygy Svjatogo Pys'ma Starogo i Novogo zapovitu. – К.: Vydannja misijnogo tovarystva «Nove zhyttja, kempus krusejd for krajst», 1992. – 1383 s.

2. Bocharov V. A. Bozhestvennye atributy / V. A. Bocharov, T. I. Juraskina. – М.: Izd-vo MGU, 2003. – 176 s.

3. Zhil'son Je. Bog i filosofija // Zhil'son Je. Izbrannoe: Hristianskaja filosofija. – М.: «Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija» (ROSSPJE), 2004. – 704 s.

4. Kohanenko O. V. Logika ta teologija: problema vzajemnoz'jazku: dys. ... kand. filoz. nauk: 09.00.06 / Kohanenko Olena Valentynivna; M–vo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukraїny, KNU imeni Tarasa Shevchenka; nauk. ker. Homenko I. V. – Kyїv, 2009. – 210 s.

5. Losskij V. N. Oчерк misticheskogo bogoslovija Vostochnoj Cerkvi. Dogmaticheskoe bogoslovie / Losskij V. N. – Sergiev Posad: Svjato-Troickaja Sergieva lavra, 1991. – 448 s.

6. Hasker W. Hard Facts and Theological Fatalism // God, Foreknowledge, and Freedom, edited by J. M. Fischer. – Stanford: Stanford University Press, 1989. – 351 p.

7. MacGregor L. Socrates, God, and piety // <http://humanities.byu.edu>

8. O'Connell R. J. God, Gods and Moral Cosmos in Socrates' Apology // Intern, philos. quart. – Bronx, 1985. – Vol.25, N1. – P.31–50.

9. Sobel J. H. Logic and Theism: Arguments For and Against Beliefs in God. – United Kingdom: Cambridge University Press, 2004. – 652 p.

Pavlovskaya O. V., candidate of philosophical sciences, associate professor, associate professor of the philosophy department of the faculty of philosophical education and science, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), olenapavlovska81@gmail.com

The idea of God and the problem of the concept «God» definition: logic and philosophical analyses

The purpose of this article is to show the tendencies of logical-philosophical searches for the definition of the concept of God, based on the thesis of the idea of God the constructive role, and tries of his essence theoretical understanding. Many attempts of the concept of God define were reduced to the two main directions: philosophical and religious concepts. Both directions largely complement each other, by revealing various aspects in the characterization of this concept. But the main difference between these two directions is the admissibility of accepting positions (in religious concepts), that based exclusively on religious belief. This article focuses on the analysis of theoretical attempts to comprehend the concept of God. These attempts focus on scientific methodology. The concept of God, that has never been left out of attention, in the course of the philosophy historical development, becomes a unique subject of special analysis within the framework of modern logic that in the twentieth century has made a significant step within the self methods development. Special attention that paid to the logical-philosophical constructs of the concept of God was proposed by V. O. Bocharov and J. H. Sobel and also attention was paid to the significance of such models in the perspective of the logical methodology development.

Keywords: the concept of God, the idea of God, philosophical theology, modern logic, logical and philosophical analysis.

* * *

УДК 21:14

Бредун І. В.,
кандидат філософських наук, доцент, доцент
кафедри філософії, Харківський національний
університет будівництва і архітектури
(Україна, Харків), polk@i.ua

ЕСХАТОЛОГІЧНІ ІДЕЇ: СТАРИЙ ЗАПОВІТ

Автор проводить осмислення релігійних ідей есхатологічного змісту у просторі стародавньої свідомості іудеїв. У межах картини світу останніх виявляє смислові виміри ідеї Доли, розробляє авторські інтерпретації. Есхатологічні ідеї розглядаються під кутом зору уявлень та вірувань іудеїв про Долю людини та Долю Всесвіту, суцього буття. Есхатологія розкривається у контексті історичної гілки її проявлення та оформлення. Актуалізується індивідуальний вимір існування есхатології, який розуміється як небесна Доля душі після смерті. В просторі останнього осмислюються смислові навантаження теми роботи.

Ключові слова: душа, есхатологія, ідея, індивідуальна, світогляд, іудеї, історія.

Проблема осмислення історії формування, еволюції та смислових перипетій есхатологічних ідей у вимірах різних релігійних традицій має ключове значення для осмислення феномену есхатології. Реконструкція стародавніх вірувань іудеїв, їх уявлень відкриває можливість відстежити його джерела виникнення та специфіку проявлення і актуалізації. З одного боку, це поширює простір його смислотворення, розуміння релігійними та світськими спільнотами. З іншого боку, культивує інтелектуальну культуру, розширює межі світської та релігійної свідомості, розвиває духовну та індивідуальну культуру мислення (толерантність релігійних спільнот).

Нашою метою виступає виявлення та інтерпретація есхатологічної проблематики в просторі стародавньої свідомості іудеїв, а саме розкриття ідеї Доли крізь призму їх сакральних думок; реконструкція світоглядного (смислового) ядра свідомості іудеїв; виокремлення індивідуальної есхатології та окреслення смислових вимірів актуалізації Всесвітньої есхатології (їх інтерпретація).

Ступінь розробленості проблеми. Есхатологічна проблематика у тому ч іншому вигляді пронизувала всі релігійні та філософські системи людства, сакральні тексти іудеїв, роботи яскравих авторів західноєвропейської парадигми культури, філософів різних часів: Цицерона, Піфагора, Платона, Аристотеля, Прокла, Дж. Бруно, Г. Лейбніца, Ф. Ніцше, А. Шопенгауера та ін.

Ідея Доли: екскурс в історію. Як свідчать історичні джерела надії есхатологічного змісту були особливо розповсюдженими перед початком та під час першого іудейського повстання проти римлян. Їх витоки сягають в часи існування кумранської спільноти (II ст. до н.е. – I ст. н.е.), представники якої вірили в останню битву синів світу з синами темряви. Ці чаяння поступово переросли в есхатологічні, а саме в ідею Страшного Суду у кінці часів. Тема Доли розкривається в уявленнях іудейської релігійної думки. Вона фіксується в контексті індивідуальної Доли людських душ та Всесвіту. Не заперечним фактом у літературі є те, що саме Всесвітня есхатологія отримала більш широкий розвиток в текстах Старого Заповіту, але на нашу думку і тема індивідуальної есхатології достатньо розвинена в сакральних текстах іудеїв. Перейдемо до аналізу та виокремлення смислового навантаження релігійної думки іудеїв з фрагментарним зверненням до християнської традиції (Нового Заповіту).